

Неля МАЦІБОРА,

orcid.org/0000-0002-6193-8911

аспірантка кафедри теорії та історії педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) neliamotot@ukr.net

ФОРМИ І МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПАРТНЕРСТВІ ВЧИТЕЛІВ І БАТЬКІВ

Статтю присвячено проблемі використання форм і методів педагогічної підтримки виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків. Встановлено, що педагогічне співробітництво – це двосторонній процес, який передбачає взаємодію мінімум двох суб'єктів освітнього процесу. Співпраця як сучасна тенденція – це гуманістична ідея спільної діяльності учнів і дорослих (вчителів і батьків), що базується на взаєморозумінні, проникненні в духовний світ один одного, на колективному аналізі ходу та результату діяльності. Мета дослідження полягає в загальній характеристиці форм і методів педагогічної підтримки виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків. Методи дослідження: для досягнення мети статті використовували низку методів наукового пізнання, а саме: аналіз наукової літератури, індукція, дедукція, синтез, узагальнення, порівняння. Визначено, що до основних функцій взаємодії школи та сім'ї в рамках педагогічної підтримки виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків відносяться: інформаційна – вчитель дає максимально достовірні та повні відомості про етапи розвитку відповідальності молодших школярів; виховно-розвиваюча – взаємодія вчителя і батьків має на меті виховати і розвинути вірне ставлення батьків до дитини, що призведе зрештою до підвищення успішності та поліпшення психологічного й морального розвитку школяра; формувальна – вчитель за допомогою педагогічних прийомів формує у батьків ідею про дитину як суб'єкта освітньої діяльності та ін. Констатовано, що важливим, в рамках забезпечення партнерства батьків і вчителів для виховання відповідальності молодших школярів є поєднання колективних, групових та індивідуальних форм взаємодії. Критерієм класифікації є кількість батьків, включених у взаємодію з класним керівником чи педагогічним колективом. Якщо форма роботи – елемент організації, то спосіб – це засіб впливу. Між собою вони органічно пов'язані, зумовлюють один одного, складають таку тісну діалектичну єдність. Конкретизовано, що педагогічну підтримку виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків доцільно організувати за допомогою наступних форм роботи з сім'єю: батьківські університети; конференції; індивідуальні та тематичні консультації; батьківські збори; тренінги.

Ключові слова: *форми, методи, педагогічна підтримка, виховання, відповідальність, партнерство, учні, батьки, педагогі.*

Nelia MATSIBORA,

orcid.org/0000-0002-6193-8911

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Pedagogy

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) neliamotot@ukr.net

FORMS AND METHODS OF PEDAGOGICAL SUPPORT IN UPBRINGING RESPONSIBILITY OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN IN PARTNERSHIP OF TEACHERS AND PARENTS

The article deals with the problem of using forms and methods of pedagogical support in upbringing responsibility of primary schoolchildren in partnership of teachers and parents. It has been found that pedagogical partnership – is a two-way process that involves the interaction of at least two subjects of the educational process. Cooperation as a modern tendency – is a humanistic idea of joint activity of pupils and adults (teachers and parents), which is based on mutual understanding, penetration into the spiritual world of each other, on a collective analysis of the course and result of activity. The purpose of research is in general description of forms and methods of pedagogical support in upbringing responsibility of primary schoolchildren in partnership of teachers and parents. It has been defined that the main functions of interacting school and family in the frameworks of pedagogical support in upbringing responsibility of primary schoolchildren in partnership of teachers and parents are the following: informational – the teacher gives the most reliable and complete information about the stages of development of responsibility of primary schoolchildren; upbringing-developmental – interaction of teacher and parents aims to upbringing and develop the correct attitude of parents

towards the child, which will eventually lead to higher academic performance and improvement of the psychological and moral development of the schoolchild; forming – the teacher using pedagogical skills forms in parents the idea on the child as a subjects of educational activities etc. It has been stated that a combination of collective, group and individual forms of interaction is important within the framework of ensuring the partnership of parents and teachers for upbringing responsibility of primary schoolchildren. The criterion of classification is a number of parents taking part in the interaction with the class teacher or teaching staff. If the form of work – the element of organization, than the way – is the mean of influence. They are organically interrelated, condition each other, form such a close dialectical unity. It has been concretized that pedagogical support in upbringing responsibility of primary schoolchildren in partnership of teachers and parents is worth to organize with the help of the following forms of work with family: parental institutions; conferences; individual and thematic consultations; parent meetings; trainings.

Key words: forms, methods, pedagogical support, upbringing, responsibility, partnership, pupils, parents, teachers.

Постановка проблеми. Організація сучасного освітнього процесу підпорядкована вимогам Державного стандарту початкової загальної освіти, який у свою чергу передбачає тісне співробітництво вчителів та батьків як партнерів з організації ефективного педагогічного процесу.

Педагогічне співробітництво – це двосторонній процес, що передбачає взаємодію мінімум двох суб'єктів освітнього процесу. Співпраця як сучасна тенденція – це гуманістична ідея спільної діяльності учнів і дорослих (вчителів і батьків), що базується на взаєморозумінні, проникненні в духовний світ один одного, на колективному аналізі ходу та результату діяльності.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що саме за умови тісної співпраці вчителів та батьків можливе успішне вирішення завдань виховання молодших школярів. Тут вирішується спільне завдання взаємодії сім'ї та школи, розмежування функцій сторін, які співпрацюють, взаємна допомога в реалізації завдань виховного та освітнього процесів.

Найчастіше педагоги звинувачують сім'ю в недостатньому вихованні відповідальності учнів, контролі й зацікавленості у житті дитини. У цей час батьки мають претензії до педагогів, звинувачуючи їх в упередженості, або у незацікавленості, або навіть у низькому професійному рівні та невисоких моральних якостях. Тому нині кристалізується необхідність обґрунтування ефективних форм й методів партнерства вчителів і батьків задля забезпечення високого рівня вихованості відповідальності молодших школярів.

Аналіз досліджень. Питання педагогічної підтримки виховання молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків відображено в численних публікаціях сучасних науковців, котрі дослідили форми взаємодії вчителя з батьками молодших школярів в умовах Нової української школи (Басюк, 2019: 9–12); кристалізували можливості формування освітнього простору нової української школи шляхом організації взаємодії педагогічного колективу та батьків (Бугакова, 2018: 55–60); розробили критеріальну систему

показників соціальної відповідальності учнів (Василенко, 2017: 41–45); вивчили специфіку взаємодії сім'ї та закладів позашкільної освіти у процесі становлення особистості учнів початкових класів (Ковальчук, Гудима, 2021: 116–124); виокремили напрями співпраці педагога з батьками у процесі формування соціальної компетентності молодших школярів (Матішник, 2015: 279–282); конкретизували стратегії, технології, моделі взаємодія навчального закладу і сім'ї (Оржеховська, Кириченко, Ковганич, 2007); дослідили особливості взаємодія сім'ї і школи у процесі виховання цінності батьківської любові учнів початкових класів (Сиса, 2016: 162–167) й старшокласників (Панігіна, 2021: 177–180); окреслили специфічні вектори виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи (Стаднік, 2009) й розробили модель формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи та педагогічні умови її реалізації (Цуркан, 2017: 218–224). Разом з тим проблема характеристики векторів застосування добору форм і методів педагогічної підтримки виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків не знайшла належного відображення в сучасній науковій літературі.

Мета дослідження полягає в загальній характеристиці форм і методів педагогічної підтримки виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків. Досягнення мети розкривається в таких завданнях дослідження: 1) виявити функції партнерства вчителів і батьків у вихованні відповідальності молодших школярів; 2) запропонувати перелік форм і методів педагогічної підтримки виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків й здійснити їх коротку характеристику.

Виклад основного матеріалу. Ефективність виховання відповідальності молодших школярів залежить від того, наскільки тісно взаємодіють школа та сім'я. Провідну роль в організації спів-

робітництва й партнерства школи та сім'ї відіграють класні керівники. Саме від їхньої роботи залежить те, наскільки сім'ї розуміють політику, що реалізується школою стосовно виховання відповідальності й навчання молодших школярів, та беруть участь в її імplementуванні (Василенко, 2017: 41–45). При цьому сім'я повинна розглядатися як головний замовник та союзник у вихованні відповідальності молодших школярів, а об'єднання зусиль батьків та педагога створить сприятливі умови для розвитку дитини.

В основі співпраці взаємодії сім'ї та класного керівника повинні лежати принципи взаємної довіри та поваги, підтримки та допомоги, терпіння та терпимості стосовно один до одного (Сиса, 2017: 162–167). Значне місце у системі роботи класного керівника з батьками учнів відводиться психолого-педагогічній освіті. Накопичення психолого-педагогічних знань батьків має бути тісно пов'язане з розвитком їхнього педагогічного мислення, практичних умінь та навичок у галузі виховання відповідальності молодших школярів. Необхідно, щоб інформація мала запобіжний характер, була б заснована на практичній доцільності, демонструвала досвід, конкретні факти. Це зумовлює відбір змісту, й форм та методів організації педагогічної освіти у сфері взаємодії батьків й школи в розрізі виховання відповідальності молодших школярів.

Проблема взаємодії школи та сім'ї бере свій початок з традиційної педагогічної ідеї, позначеної в літературі як «зв'язок із батьками», «робота з батьками» (Ковальчук, Гудима, 2021: 116–124). Але суспільство змінюється, а разом з ним і взаємини всіх соціальних інститутів. Нова освітня парадигма проголосила батьків суб'єктами освітнього процесу. Отже, і на батьків покладено відповідальність за якість освіти власних дітей.

Тому процес взаємодії сім'ї та школи у напрямі виховання відповідальності молодших школярів має бути спрямований на активне включення батьків до освітньо-виховного процесу, до позаурочної дозвільної діяльності, співпраці з дітьми та педагогами.

До основних функцій взаємодії школи та сім'ї в межах нашого дослідження відносяться:

- інформаційна – вчитель дає максимально достовірні та повні відомості про етапи розвитку відповідальності молодших школярів;
- виховно-розвиваюча – взаємодія вчителя і батьків має на меті виховати і розвинути вірне ставлення батьків до дитини, що призведе зрештою до підвищення успішності та поліпшення психологічного й морального розвитку школяра;

- формувальна – вчитель за допомогою педагогічних прийомів формує у батьків ідею про дитину як суб'єкта освітньої діяльності;

- охоронно-оздоровча – правильне уявлення батьків про дитину-школяря, що призводить до збереження здоров'я учнів;

- контролююча – за допомогою взаємодії батьків та вчителя вчитель може контролювати рівень розвитку усвідомленості батьків щодо виховання відповідальності молодших школярів;

- побутова – правильне розуміння батьками своїх функцій стосовно школяра веде до поліпшення й побутових відносин у сім'ї, підвищення розуміння між батьками та дітьми. Завданнями такої взаємодії є:

- формування активної педагогічної позиції батьків;

- озброєння батьків педагогічними знаннями та вміннями;

- активна участь батьків у вихованні відповідальності молодших школярів (Оржеховська, Кириченко, Ковганич, 2007).

Задля досягнення точності педагогічного впливу вчитель ЗЗСО може використовувати педагогічну діагностику. Вона включає різні форми досліджень. Дослідження необхідно робити обов'язково, оскільки вплив вчителя на батьків у просвітництві щодо виховання відповідальності молодших школярів повинен мати певну мету.

Водночас, зміст взаємодії відбивається у формах й методах її реалізації. Форми взаємодії класного керівника з батьками – це способи організації їхньої спільної діяльності та спілкування. Від успішного вибору форми взаємодії залежить ефективність самого впливу.

Важливим, в рамках забезпечення партнерства батьків і вчителів для виховання відповідальності молодших школярів є поєднання колективних, групових та індивідуальних форм взаємодії. Критерієм класифікації є кількість батьків, включених у взаємодію з класним керівником чи педагогічним колективом. Якщо форма роботи – елемент організації, то спосіб – це засіб впливу. Між собою вони органічно пов'язані, зумовлюють один одного, складають таку тісну діалектичну єдність.

Зміст усіх форм роботи школи з сім'єю задля виховання відповідальності молодших школярів полягає в організації активної виховної взаємодії, спрямованої на всебічний розвиток підростаючого покоління. В основі цієї взаємодії лежить постійна увага школи до розвитку дитини, своєчасні та педагогічно обґрунтовані конкретні рекомендації вчителів, вивчення особливостей та можливос-

тей кожної сім'ї, надання практичної допомоги сім'ї при виникненні труднощів у вихованні.

Перерахуємо найпоширеніші колективні форми взаємодії педагогів та батьків. Батьківські збори – основна форма роботи батьків, де обговорюються проблеми життя класного та батьківського колективу. Батьківські збори мають транслювати духовну підтримку так, щоб батьки повірили в реальність успіхів своїх дітей, носити характер роздумів про виховний процес становлення та розвитку особистості людини.

Особливо важливою формою є взаємодія педагогів із батьківським комітетом. Разом вони виробляють способи реалізації тих ідей та рішень, які прийняті зборами (Стаднік, 2009). Класний керівник та батьківський комітет намагаються сформулювати поради для організації роботи щодо виховання відповідальності молодших школярів з урахуванням можливостей та інтересів батьків (Бугакова, 2018: 55–60). Класний керівник повинен проводити групові консультації, лекції, практичні заняття для батьків, залучаючи вчителів, фахівців, наприклад, з надання допомоги дітям в оволодінні навичками мисленнєвої діяльності, швидкого читання.

Вважаємо, що основним змістом роботи класного керівника є робота з батьківським комітетом, педагогічне просвітництво батьків, залучення батьків до спільної роботи з проведення свят, чергування по школі разом з учнями, з організації змагань тощо. Саме у процесі взаємодії з батьками педагоги усвідомлюють свою роль у вихованні відповідальності молодших школярів. Навички, які отримують педагоги у роботі з батьками, можуть поширюватися і на взаємодію з учнями, сприяючи демократизації та гуманізації шкільного життя.

Батьки, у свою чергу, потребують такої допомоги, яка могла б забезпечити їм грамотне вираження інтересів, освітніх потреб та замовлень. Якщо педагоги зможуть знайти ефективні форми взаємовідносин на базі освітньої діяльності, то освітній та духовний простір, сприятиме повноцінному розвитку відповідальності молодших школярів.

Позитивним результатом співпраці для педагогів стає підвищення поваги з боку батьків та суспільства в цілому, покращення міжособистісних взаємин з ними, підвищення авторитету в очах дітей, батьків та шкільної адміністрації. Для батьків результатом взаємодії стає краще знання дітей та шкільних програм, впевненість у тому, що в освітньому процесі враховуються їхні думки та бажання, відчуття своєї значущості у школі, зміцнення сім'ї та покращення спілкування з дітьми. Для дітей результатом взаємодії стає найкраще ставлення до школи, до навчання, до розвитку відповідальності.

Продовжуючи, підкреслимо, що педагогічну підтримку виховання відповідальності молодших школярів у партнерстві вчителів і батьків доцільно організувати за допомогою наступних форм роботи з сім'єю:

- батьківські університети;
- конференції;
- індивідуальні та тематичні консультації;
- батьківські збори;
- тренінги.

Батьківські університети – це форми роботи з сім'єю, коли складається розклад просвітницьких занять для батьків на найближчий час, який містить відкриті уроки, домашні завдання, лекції, методичні матеріали, спільна діяльність тощо (Матішник, 2015: 279–282).

Батьківські університети – це досить цікава та продуктивна форма роботи з батьками. Просвітництво батьків спрямоване на озброєння їх основами педагогічної та психологічної культури виховання відповідальності молодших школярів, на знайомство з актуальними питаннями виховання та проблемами педагогічної науки, на встановлення контактів батьків з громадськістю та педагогами, на взаємодію педагогів, батьків та громадських організацій у цьому виді виховної роботи.

Найбільш ефективними є батьківські університети, заняття у яких проводяться у паралелі класів (Цуркан, 2017: 218–224). Це дає можливість запросити на заняття університету найбільш зацікавлену аудиторію, яка об'єднана загальною проблемою та однаковими віковими особливостями. Форми занять у батьківському університеті можуть бути найрізноманітнішими: конференції, година запитань та відповідей на актуальну тему, лекції, практикуми, батьківські ринги.

Конференції скликаються переважно для обміну досвідом між різними ЗЗСО (Чорноус, 2014: 13–18). Для виступів на конференціях вибирається одна тема, наприклад, та, що на даний момент є найактуальнішою (Панігіна, 2021: 177–180). Виступи готують вчителі й самі батьки. В даному випадку забезпечується обмін думками між батьками та педагогічним складом. Індивідуальні та тематичні консультації вчитель може давати у будь-який момент за бажанням, або може визначити години прийому батьків. У процесі консультування батьки можуть отримати відповіді будь-які питання, пов'язані з процесом виховання відповідальності молодших школярів та навчання своїх дітей. Така форма забезпечує конфіденційність і, як наслідок, велику відкритість та довіру між батьком та педагогом.

Цінною вважаємо думку Н. Басюк, котрий задля «підвищення рівня ефективності роботи з батьками молодших школярів пропонує педагогам застосовувати нетрадиційні форми:

1. Педагогічний десант – виступи педагогів з актуальних проблем виховання дітей на підприємствах, в організаціях, де працюють батьки; влаштування виставок, випуски спеціальних стіннівоч тощо.

2. Дерево родоводу – зустріч поколінь, роздуми над проблемами родинного виховання, звернення до народної педагогіки.

3. У родинному колі – анкетування батьків, індивідуальна допомога родинам через консультації, зустрічі з лікарями, психологом, юристами.

4. Народна освітлиця – звернення до народних традицій; формування особистості школяра через природу, спільну діяльність батьків, дітей, педагогів.

5. День добрих справ – спільна трудова діяльність педагогів, батьків і дітей.

6. Вечір великої родини – організація відпочинку, гри, театральної вистави (участь беруть батьки, школярі, педагоги)» (Басюк, 2019: 10–11).

Висновки. Перелік форм й методів взаємодії педагогів та батьків в розрізі виховання відповідальності молодших школярів характеризується різноманітністю, але мають спільну мету – покращити розвиток дитини в цілому, створити однаковість між поглядами батьків та педагогів на виховання відповідальності учнів, сформувати «здорове» ставлення батька до виховання дитини.

Описані форми відрізняються один від одного специфікою організації процесу партнерської взаємодії.

Отже, з робота з батьками – невід’ємна частина системи роботи класного керівника. Ця робота приносить успіх, якщо вона, будучи систематичною та науково обґрунтованою, органічно входить у загальну педагогічну діяльність класного керівника. Водночас, класний керівник – центральна особа виховного процесу. Батьки судять про школу з майстерності класного керівника, висловлюючи задоволення чи незадоволення насамперед його професіоналізмом. Взаємозв’язок класного керівника із сім’ями учнів має здійснюватися через вивчення сім’ї, її виховних можливостей, атмосфери сімейного виховання. Виходячи з єдиних взаємних моральних позицій, виробляються єдині педагогічні вимоги до учнів, які реалізуються у різноманітних формах спільної діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні сутності й особливостей діагностичної діяльності у напрямі встановлення актуального стану вихованості відповідальності молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н. А. Форми взаємодії вчителя з батьками молодших школярів в умовах Нової української школи. *Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід*: збірник наукових праць. 2019. № II. С. 9-12.
2. Бугакова О. В. Формування освітнього простору нової української школи шляхом організації взаємодії педагогічного колективу та батьків. *Педагогічний альманах*. 2018. № 37. С. 55–60.
3. Василенко О. М. Розробка критеріїв і показників соціальної відповідальності учнів. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2017. № 7(15). С. 41-45.
4. Ковальчук Ольга, Гудима Наталія Взаємодія сім’ї та закладів позашкільної освіти у процесі становлення особистості учнів початкових класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 4 (108). С. 116-124.
5. Матішник М. В. Напрями співпраці педагога з батьками у процесі формування соціальної компетентності молодших школярів. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 279-282.
6. Оржеховська В. М., Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. Взаємодія навчального закладу і сім’ї: стратегії, технології, моделі. Харків : Точка. 2007. 189 с.
7. Панігіна Ю. Г. Взаємодія сім’ї і школи у процесі виховання цінності батьківської любові у старшокласників. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 34. Т. 2. С. 177-180.
8. Сиса І. О. Взаємодія школи і сім’ї у вихованні та розвитку учнів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4(56). С. 162–167.
9. Стаднік Н. В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім’ї та школи: дис. ... канд. пед. наук / Інститут проблем виховання АПН України. К., 2009. 221 с.
10. Цуркан Т. Г. Модель формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім’ї і школи та педагогічні умови її реалізації. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2017. № 23 (2). Ч. 1. С. 218–224.
11. Черноус Н. А. (Сутність педагогічної взаємодії. *Науковий вісник*. 2014. № 3-4. С. 13–18.

REFERENCES

1. Basiuk N. A. Formy vzaemodii vchytelia z batkamy molodshykh shkoliariv v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Forms of teacher interaction with parents of primary school students in the New Ukrainian school]. *Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv u konteksti stanovlennia Novoi ukrainskoi shkoly: kompetentnisnyi pidkhid: zbirnyk naukovykh prats*. 2019. № II. S. 9-12. [in Ukrainian].

2. Buhakova O. V. Formuvannia osvithnoho prostoru novoi ukrainskoi shkoly shliakhom orhanizatsii vzaiemodii pedahohichnoho kolektyvu ta batkiv [Formation of the educational space of the new Ukrainian school by organizing the interaction of the teaching staff and parents]. *Pedahohichniy almanakh*. 2018. № 37. S. 55–60. [in Ukrainian].
3. Vasylenko O. M. Rozrobka kryteriiv i pokaznykiv sotsialnoi vidpovidalnosti uchniv [Development of criteria and indicators of social responsibility of students]. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2017. № 7(15). S. 41-45. [in Ukrainian].
4. Kovalchuk Olha, Hudyma Nataliia Vzaiemodiia simi ta zakladiv pozashkilnoi osvity u protsesi stanovlennia osobystosti uchniv pochatkovykh klasiv [Interaction of family and extracurricular education institutions in the process of personality development of primary school students]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. 2021. № 4 (108). S. 116-124. [in Ukrainian].
5. Matishnyk M. V. Napriamy spivpratsi pedahoha z batkamy u protsesi formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Areas of cooperation between teachers and parents in the process of forming social competence of junior high school students]. *Molodyi vchenyi*. 2015. № 2 (17). S. 279-282. [in Ukrainian].
6. Orzhekhovska V. M., Kyrychenko V. I., Kovhanych H. H. Vzaiemodiia navchalnoho zakladu i simi: stratehii, tekhnologii, modeli [Interaction of educational institution and family: strategies, technologies, models]. Kharkiv : Tochka, 2007. 200 s. [in Ukrainian].
7. Panihina Yu. H. Vzaiemodiia simi i shkoly u protsesi vykhovannia tsinnosti batkivskoi liubovi u starshoklasnykiv [Interaction of family and school in the process of raising the value of parental love in high school students]. *Innovatsiina pedahohika*. 2021. № 34, T. 2. S. 177-180. [in Ukrainian].
8. Sysa I. O. Vzaiemodiia shkoly i simi u vykhovanni ta rozvytku uchniv pochatkovykh klasiv [Interaction of school and family in education and development of primary school students]. *Tavriiskyi visnyk osvity*. 2016. № 4(56). S. 162–167. [in Ukrainian].
9. Stadnik N. V. Vykhovannia vidpovidalnosti u ditei shestyrichnoho viku u vzaiemodii simi ta shkoly [Education of responsibility in children of six years of age in the interaction of family and school]: dys. ... kand. ped. nauk / Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy. K., 2009. 221 s. [in Ukrainian].
10. Tsurkan T. H. Model formuvannia pedahohichnoi kultury batkiv molodshykh shkoliariv u vzaiemodii simi i shkoly ta pedahohichni umovy yii realizatsii [Model of formation of pedagogical culture of parents of junior schoolchildren in the interaction of family and school and pedagogical conditions of its realization]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 2017. № 23 (2), Ch. 1. S. 218–224. [in Ukrainian].
11. Chornous N. A. Sutnist pedahohichnoi vzaiemodii [The essence of pedagogical interaction]. *Naukovyi visnyk*. 2014. № 3-4. S. 13–18. [in Ukrainian].